Projekt podstawy programowej dla liceum ogólnokształcącego i technikum

ETYKA

Etyka jest przedmiotem rozwijającym kompetencje niezbędne do świadomego kształtowania własnego życia, budowania relacji z innymi ludźmi oraz aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym i obywatelskim. Kształtuje zdolność rozpoznawania i internalizacji wartości, podejmowania uzasadnionych decyzji moralnych oraz odpowiedzialnego działania wobec siebie, innych ludzi, wspólnot, środowiska przyrodniczego i przyszłych pokoleń. Wspiera rozwój refleksyjności, sprawczości, odpowiedzialności, krytycznego myślenia i dialogiczności oraz pogłębia wrażliwość na przejawy niesprawiedliwości, dyskryminacji i wykluczenia.

Istotnym elementem kształcenia etycznego jest refleksja nad własnymi przekonaniami, doświadczeniami i wyborami, prowadzona w dialogu z innymi oraz przez analizę problemów moralnych, pojawiających się w życiu osobistym i społecznym. Szczególną rolę odgrywają dialog, argumentacja i krytyczny namysł, umożliwiające rozumienie różnych stanowisk oraz formułowanie własnych sądów.

Struktura przedmiotu obejmuje pięć działów, spośród których pierwszy pełni funkcję narzędziową wobec pozostałych. „Przybornik etyki” wyposaża ucznia w narzędzia interpretacyjne, komunikacyjne i argumentacyjne niezbędne do prowadzenia refleksji moralnej, dlatego realizacja zawartych w nim wymagań szczegółowych ma następować podczas realizacji pozostałych treści. Pozostałe działy porządkują treści nauczania wokół kolejnych obszarów doświadczenia moralnego – od życia osobistego, przez relacje społeczne, po odpowiedzialność za środowisko przyrodnicze i współczesne wyzwania globalne. Taki układ umożliwia stopniowe poszerzanie perspektywy moralnej uczniów.

ZAKRES PODSTAWOWY

Cele kształcenia – wymagania ogólne

1. Kształtowanie refleksyjności przez namysł nad problemami moralnymi z wykorzystaniem aparatu pojęciowego etyki.
2. Rozwijanie zdolności rozpoznawania, rozumienia i internalizacji wartości.
3. Kształtowanie postawy dialogiczności.
4. Pogłębianie namysłu nad sprawiedliwością oraz wzmacnianie wrażliwości na przejawy dyskryminacji i wykluczenia.
5. Rozwijanie sprawczości i odpowiedzialności moralnej.
6. Rozwijanie postaw szacunku i troski o siebie, inne osoby, żywe istoty oraz środowisko przyrodnicze.
7. Rozwijanie kompetencji poznawczych i językowych istotnych w refleksji moralnej.
8. Wspieranie kształtowania własnej tożsamości i rozwoju moralnego.

Treści nauczania – wymagania szczegółowe dotyczące wiedzy i umiejętności

W poszczególnych działach przewidziano wymagania do wyboru, które nauczyciel wybiera do realizacji z klasą. Wybiera przynajmniej jedno wymaganie w ramach danego działu.

I. Przybornik etyki

Pytanie wiodące: Po co oraz jak myśleć i rozmawiać o dobru i złu?

Uczeń:

1) charakteryzuje, czym jest etyka, oraz analizuje i wyjaśnia relacje między etyką, filozofią, moralnością, obyczajami, prawem i religią;
2) dyskutuje o roli etyki w życiu człowieka oraz relacjach między moralnością, szczęściem i sensem życia;

3) charakteryzuje i stosuje pojęcia dotyczące wartości i postaw etycznych;

4) analizuje i ocenia działania lub postawy pod względem moralnym, stosując następujące terminy: podmiot działania, adresat działania, działanie nakazane, działanie zakazane, działanie dozwolone, działanie chwalebne, prawo moralne, obowiązek moralny, intencja, cnota moralna, wada moralna, charakter moralny, konsekwencje, dylemat moralny, konflikt moralny, wina moralna, empatia, współczucie, godność osoby;

5) rozważa zagadnienie kryteriów oceny moralnej oraz stosuje następujące z nich do oceny działań: „złotą regułę”, zasadę użyteczności, imperatyw kategoryczny, zasadę naśladowania wzoru etycznego, Dekalog, zasadę miłości bliźniego, zasadę niekrzywdzenia;

6) w wypowiedziach dotyczących refleksji moralnej korzysta z podstawowych modeli refleksji etycznej opartych na pojęciach obowiązku, konsekwencji i cnoty;

7) rozpoznaje i analizuje problemy moralne, w tym konflikty i dylematy moralne, oraz proponuje sposoby ich rozwiązania;

8) charakteryzuje postawę dialogiczności i podczas dyskusji tworzy warunki sprzyjające prowadzeniu dialogu;

9) rozważa problematykę odpowiedzialności i winy moralnej w kontekście życia osobistego, życia społecznego, etyki środowiskowej oraz globalnych problemów społecznych;

10) stosuje reguły efektywnej komunikacji: regułę akceptacji rozmówcy, regułę aktywnego i życzliwego słuchania, regułę odpowiedzialności za wypowiadane słowa;

11) podczas tworzenia wypowiedzi wykorzystuje umiejętności logiczno-językowe: wyjaśnianie terminów, formułowanie pytań, formułowanie stanowiska i jego uzasadnianie;

12) w wypowiedzi argumentacyjnej wskazuje tezę i odróżnia ją od argumentów i kontrargumentów, ocenia argumenty pod kątem poprawności i mocy perswazyjnej;

13) rozpoznaje wybrane błędy poznawcze i logiczno-językowe w wypowiedziach dotyczących zagadnień etycznych.

Wymagania do wyboru. Uczeń:

1) rozważa spór między relatywizmem a obiektywizmem etycznym i zajmuje w tym sporze stanowisko;

2) w wypowiedziach dotyczących refleksji moralnej wykorzystuje pojęcia i twierdzenia charakterystyczne dla wybranych koncepcji etycznych, w szczególności: intelektualizmu etycznego, klasycznej etyki cnoty, tomizmu, deontologii kantowskiej, utylitaryzmu, koncepcji opiekuna spolegliwego;

3) charakteryzuje wybrane filozoficzne koncepcje człowieka oraz wyjaśnia zależności między rozstrzygnięciami antropologicznymi a etycznymi.

II. Etyka życia osobistego

Pytanie wiodące: Jak żyć dobrze i szczęśliwie?

Uczeń:

1) rozważa wybrane problemy życia osobistego dotyczące: sensu życia, hierarchii wartości, postępowania zgodnego z sumieniem oraz wyboru celów życiowych;

2) rozważa zagadnienia związane z rozwojem osobistym: kształtowaniem tożsamości, rozwojem charakteru oraz rozwijaniem umiejętności i zainteresowań;

3) rozważa rolę komunikacji, asertywności, wzajemnej troski, zaufania i szacunku w budowaniu relacji interpersonalnych;

4) rozważa rolę przyjaźni, miłości i bliskości w życiu osobistym;

5) rozważa moralne aspekty ludzkiej seksualności, uwzględniając odpowiedzialność, znaczenie świadomej i dobrowolnej zgody oraz poszanowanie własnych i cudzych granic;

6) dyskutuje nad znaczeniem wolności, odpowiedzialności moralnej i autonomii w podejmowaniu decyzji dotyczących własnego życia oraz nad zagrożeniami związanymi z konformizmem i presją społeczną;

7) dyskutuje nad znaczeniem cierpienia, przemijania, śmierci i innych doświadczeń granicznych w życiu człowieka;

8) rozważa znaczenie empatii i współczucia w relacjach interpersonalnych;

9) analizuje wpływ mediów społecznościowych, przekazów internetowych i kultury popularnej na postrzeganie siebie, własnego ciała, relacji interpersonalnych, wartościowania różnych osób oraz podejmowane wybory.

Wymagania do wyboru. Uczeń:

1) dyskutuje na temat związku między rozwojem moralnym człowieka a dojrzałością intelektualną i emocjonalną oraz wykorzystuje modele rozwoju moralnego Lawrence'a Kohlberga i Carol Gilligan w analizie przekonań i działań człowieka;

2) rozważa wybrane filozoficzne i psychologiczne koncepcje szczęścia, uwzględniając znaczenie cnót, przyjemności i samodoskonalenia;

3) rozważa skutki postaw egoizmu, egotyzmu i egocentryzmu dla życia osobistego i społecznego;

4) dyskutuje o ocenie moralnej dotyczącej popełniania błędów oraz roli wybaczania w życiu osobistym i społecznym;

5) rozważa koncepcję radykalnej wolności i złej wiary Jeana-Paula Sartre'a.

III. Etyka życia społecznego

Pytanie wiodące: Jak powinna funkcjonować dobra i sprawiedliwa wspólnota?

Uczeń:

1) rozważa znaczenie dobra wspólnego, solidarności i altruizmu w życiu społecznym, odnosząc je do wybranych przykładów z życia szkoły, społeczności lokalnej, życia publicznego, środowiska cyfrowego lub zawodowego, oraz wskazuje możliwe działania służące dobru wspólnemu;

2) rozważa wybrane problemy społeczno-gospodarcze z perspektywy sprawiedliwości dystrybutywnej i wyrównawczej, wykorzystując wybrane koncepcje sprawiedliwości, w tym Arystotelesa i Johna Rawlsa;

3) rozważa możliwe napięcia między wolnością osobistą a normami życia społecznego;

4) rozpoznaje mechanizmy dyskryminacji, uprzedzeń i stereotypizacji w kontekście koncepcji piramidy nienawiści Gordona Allporta oraz analizuje, w jaki sposób im przeciwdziałać;

5) odróżnia tolerancję pozytywną i negatywną, wyjaśnia znaczenie tolerancji we współczesnym społeczeństwie oraz analizuje problem jej granic na przykładzie wybranych konfliktów społeczno-kulturowych;

6) rozważa wzajemne powiązanie ochrony praw człowieka i zaufania społecznego;

7) rozważa związek między moralnością a polityką;

8) rozpoznaje problemy moralne związane z funkcjonowaniem w przestrzeni cyfrowej, w szczególności dotyczące prywatności, dezinformacji, cyberprzemocy i wpływu technologii na relacje społeczne, oraz wskazuje sposoby odpowiedzialnego reagowania na wybrane z nich;

9) rozważa moralne aspekty relacji zawodowych, analizuje zjawiska naruszające zasady etyki w środowisku pracy (np. mobbing, molestowanie, dyskryminacja, nepotyzm) oraz wskazuje sposoby zapobiegania im;

10) rozważa znaczenie rodziny i innych wspólnot w kontekście pytania o dobre życie oraz współczesne przemiany więzi rodzinnych i wspólnotowych.

Wymagania do wyboru. Uczeń:

1) analizuje wybrany konflikt między prawem a moralnością oraz formułuje uzasadnione stanowisko w tej sprawie;

2) analizuje wybrany problem moralny związany z mediami, reklamą, algorytmami lub profilowaniem użytkowników;

3) rozważa zalety i ograniczenia kodeksów etycznych w życiu zawodowym, społecznym lub szkolnym;

4) rozważa zagadnienie naczelnych wartości w życiu społecznym w kontekście sporu między liberalizmem kulturowym a konserwatyzmem;

5) rozważa moralne granice wolności słowa, ekspresji artystycznej, protestu i debaty publicznej.

IV. Bioetyka i etyka środowiskowa

Pytanie wiodące: Jaka jest granica moralnie dopuszczalnej ingerencji w życie, zdrowie oraz środowisko przyrodnicze?

Uczeń:

1) stosuje w dyskusjach podstawowe pojęcia z obszaru bioetyki i etyki środowiskowej, takie jak godność człowieka, autonomia pacjenta, jakość życia, prawa reprodukcyjne, zasada nieszkodzenia, sprawiedliwość klimatyczna, bioróżnorodność, szowinizm gatunkowy;

2) rozważa problemy moralne związane z początkiem i końcem ludzkiego życia, rekonstruując argumentację różnych stron w sporach o dopuszczalność aborcji, zapłodnienia in vitro, eutanazji, kary śmierci;

3) rozważa moralne aspekty ochrony, podtrzymywania i jakości ludzkiego życia, uwzględniając rozwój medycyny, transplantologii i nowych technologii;

4) wskazuje i rozważa działania moralnie zakazane, nakazane i dozwolone wobec istot żywych i ekosystemów, uwzględniając perspektywę etyki antropocentrycznej i biocentrycznej;

5) rozważa problematykę praw zwierząt, uwzględniając moralny status zwierząt, warunki ich hodowli, wykorzystywanie zwierząt w badaniach naukowych oraz moralne i środowiskowe konsekwencje spożywania mięsa i korzystania z produktów pochodzenia zwierzęcego;

6) rozpoznaje wybrane błędy logiczne i chwyty erystyczne w debacie publicznej na temat zagadnień z zakresu bioetyki i etyki środowiskowej.

Wymagania do wyboru. Uczeń:

1) rozważa moralne i społeczne przyczyny i skutki aktywizmu środowiskowego;

2) rozważa moralne granice przekraczania biologicznych uwarunkowań człowieka w odniesieniu do postulatów transhumanizmu i posthumanizmu;

3) analizuje spory związane z wybranymi prawami reprodukcyjnymi, rozpoznając i porównując przyjmowane w nich założenia ontologiczne, antropologiczne i aksjologiczne.

V. Etyka wobec globalnych wyzwań społecznych

Pytanie wiodące: Jak troszczyć się o naszą teraźniejszość, by zadbać o wspólną przyszłość?

Uczeń:

1) w kontekście pojęcia patriotyzmu rozważa, co to znaczy być dobrym obywatelem w obliczu wyzwań współczesnego społeczeństwa;
2) rozważa działania moralnie nakazane i zakazane wobec osób migrujących i uchodźców, uwzględniając globalne przyczyny przemieszczania się ludności;
3) rozważa moralne aspekty rozwoju sztucznej inteligencji, wskazuje społeczno-środowiskowe koszty jej tworzenia oraz obecne i potencjalne psychologiczno-społeczne konsekwencje używania sztucznej inteligencji;
4) rozważa moralną odpowiedzialność wielkich przedsiębiorstw technologicznych i moralne aspekty algorytmizacji;
5) analizuje przyczyny i konsekwencje konsumpcjonizmu w wymiarze systemowym i indywidualnym oraz dokonuje jego moralnej oceny;
6) rozważa kwestie sprawiedliwości klimatycznej oraz winy moralnej związanej z kryzysem klimatycznym i zanikiem bioróżnorodności, uwzględniając kontekst globalnych i społecznych nierówności;
7) dyskutuje na temat granic moralnej odpowiedzialności za przyszłe pokolenia i przyszłość planety;
8) rozważa koncepcję wojny sprawiedliwej w kontekście współczesnych międzynarodowych i wewnętrznych konfliktów zbrojnych.

Wymagania do wyboru. Uczeń:

1) dyskutuje o moralnych aspektach pomocy humanitarnej w kontekście jej bezstronności i neutralności;
2) analizuje wybraną krytykę późnego kapitalizmu (np. koncepcję dewzrostu lub technofeudalizmu).

Wymagania szczegółowe dotyczące doświadczeń edukacyjnych

W ramach zajęć z etyki uczeń zdobywa doświadczenia edukacyjne, które przez swój praktyczny charakter wspierają wykorzystanie wiedzy przedmiotowej. Doświadczenia edukacyjne wzmacniają kompetencje fundamentalne i przekrojowe oraz rozwijają sprawczość ucznia. W trakcie cyklu kształcenia uczeń:

1. przynajmniej dwa razy w roku szkolnym uczestniczy w dociekaniach filozoficznych inspirowanych fragmentem literackim, krótkim filmem, opisem sytuacji problemowej lub eksperymentem myślowym; celem dialogu jest wspólne poszukiwanie odpowiedzi na samodzielnie sformułowane przez grupę pytanie dotyczące zagadnień etycznych;
2. indywidualnie przygotowuje i przedstawia w formie ustnej lub pisemnej mowę argumentacyjną, prezentuje w niej swoje stanowisko i formułuje argumenty na rzecz bronionej przez siebie tezy w odniesieniu do wybranego zagadnienia etycznego;
3. indywidualnie lub w grupie zbiera informacje na temat wybranego problemu bioetycznego, zdobyte informacje wykorzystuje do analizy tego problemu, a wyniki prezentuje w ustalonej z nauczycielem formie;
4. w grupie przygotowuje debatę dotyczącą wybranego problemu etycznego i w niej uczestniczy;
5. w grupie opracowuje propozycję zasad etycznych dla zespołu klasowego, zespołu zadaniowego, społeczności cyfrowej lub środowiska pracy.

W trakcie cyklu kształcenia uczeń realizuje też co najmniej jedno wybrane doświadczenie edukacyjne spośród poniższych:

1. angażuje się w działanie wolontariackie, a po zakończeniu wolontariatu uczestniczy w dyskusji o moralnych aspektach wolontariatu oraz swoich doświadczeniach i wnioskach;
2. indywidualnie lub w grupie angażuje się w wybraną formę ekspresji artystycznej, będącą wizualizacją refleksji etycznej (np. przedstawienie teatralne, opowiadanie twórcze, scenariusz filmowy, reportaż fotograficzny, film, praca plastyczna wykonana w dowolnej technice);

3. indywidualnie lub w grupie prowadzi dla klas programowo niższych w swojej szkole zajęcia dotyczące wybranego problemu etycznego;
4. indywidualnie lub w grupie przygotowuje i przedstawia prezentację o tematyce moralnej na podstawie wybranego dzieła kultury;
5. w grupie wybiera święto związane z zagadnieniem moralnym i przygotowuje sposób jego upamiętnienia lub celebracji;
6. w grupie przygotowuje i prezentuje inscenizację „dnia otwartego w szkołach etycznych", dokonuje wyboru szkoły etycznej (starożytnej, nowożytnej lub współczesnej), zbiera na jej temat informacje i projektuje „dzień otwarty", prezentując w wybrany przez siebie sposób specyfikę i zalety danego podejścia teoretycznego.

Warunki i sposób realizacji

Punktem wyjścia pracy nauczyciela jest rozpoznanie zróżnicowanego doświadczenia uczniów oraz ich sposobu rozumienia wartości, norm, ocen moralnych i zasad dialogu. Realizacja przedmiotu wymaga stworzenia warunków do bezpiecznej, rzeczowej i otwartej rozmowy o problemach moralnych. Nauczyciel powinien zachować szczególną ostrożność przy omawianiu tematów wrażliwych. Uczeń ma prawo zachować dla siebie swoje przekonania, co nie może wpływać na ocenę.

Podstawą pracy na zajęciach są metody sprzyjające refleksji moralnej, argumentacji i współpracy: dyskusja, debata, dociekania filozoficzne, analiza dylematów moralnych, studium przypadku, praca z tekstami kultury, materiałami medialnymi i źródłami cyfrowymi. Należy ograniczać przekaz wykładowy i zapamiętywanie definicji na rzecz wspólnego wypracowywania rozumienia pojęć, analizy problemów oraz stosowania narzędzi etycznych w odniesieniu do sytuacji bliskich doświadczeniom uczniów.

Kolejność realizacji działów i wymagań szczegółowych jest dowolna i powinna być dostosowana do potrzeb, dojrzałości i zainteresowań uczniów oraz do warunków organizacyjnych, związanych zwłaszcza ze zmienną liczebnością grup, niekiedy międzyoddziałowych i międzyklasowych.

Szkoła zapewnia warunki do pracy w dialogu i współpracy, w tym możliwość aranżacji sali, sprzyjającą rozmowie w grupie. Niezbędny jest dostęp do materiałów edukacyjnych,

tekstów kultury, aktualnych źródeł informacji oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych. Nie należy oceniać osobistych przekonań uczniów, lecz argumentację, analizę problemów, korzystanie ze źródeł i uczestniczenie w dialogu.